

novе „seobe” mилоша crnjanskog

„Drugom knjigom seoba” Miloš Crnjanski je prekinuo dugo odustvo i čutanje u okvirima novijih prostora i tokova jugoslovenske literature, iznenada, neočekivano i ništa manje uzbuđujućim. Godinama se smatralo, a u posljednje vreme takvo ubedenje se sve više proširivalo, da „Seoba”, objavljene 1929. ostaju labudovom pesmom i poslednjim vrhom objavljivanja pesničke vokacije ovoga pisca, posle kojih nastupa vreme njegove ideološke pometnje i moralno-političkog srozavanja koje sa literaturom doista više nije imalo nikakve dotirne veze. Sada međutim, iskrsava ova knjiga kao zamajšan pokušaj nastavljanja i obnavljanja one mladalački ustreljene i febrilne poetske inspiracije kojom su, pre toliko vremena, čini nam se, nastale „Seobe”, i još više od toga, poduhvat neoposrno opsežniji po širini zahvata životne materije i po odgovornosti koja se u tom slučaju preuzimaju na svoja pleća.

Ogroman vremenski raspon koji deli pojavu prvog dela romana od drugog donosi je sobom izmenjenu perspektivu u odnosu na stvaralačku ličnost Crnjanskog, zavisno od procesa koji su se odigrali i koji se odvijaju danas u našoj literaturi i kulturi. Vreme ostavlja svoje vidne tragove i menja vidove stvari i pojava. Ono što je nekada bilo novo po trenutnom osećanju za stvari, moderno i avangardno, sa jednog potonjeg stanovišta može da se svrsta u red pojava od kojih se normalnim razvojem moralo doći ili koje nisu od presudne važnosti za duhovne kontinuitete jednog doba. Roman koji nam ovih dana pruža Crnjanski, teško je dovesti u vezu s bilo čim što se trenutno odvija na internacionalnom planu našeg doba i njegovog romana. U sličnoj situaciji je pre više od trideset godina bio i prvi deo „Seoba”, s tom razlikom što je u njegovom slučaju to bila potpuna vrlina, dok se za drugi deo „Seoba” to teže može reći. Pa ipak, u okviru širih štampanja naše književnosti i „Druga knjiga seoba” može naći svoje mesto, tim pre što u sebi donosi dosad neispisane stranice o našem nacionalnom biću i o njegovom istorijskom samopotvrđivanju.

U stvari, srodnosti između dva dela „Seoba” neporecive su, jer se iza obeju oseća ista stvaralačka ličnost sa svim onim što je, ostavljajući trenutno po strani čisto lirске domete njegovog dela, sačinjavalo jedan način pisanja, sa svim onim obeležjima stila koji u sebi krije jedno nedefinisano i nerazjašnjeno gledanje na svet. Po svemu sudeći, međutim, prvi deo „Seoba” zreliji je u sprovođenju određene romaneske koncepcije, i po sa glasnosti sredstava uložених u njeno ostvarivanje i po stvaralačkoj disciplini koja je, paradoksalno, pogodovala rasplama-

vanju lirskog naponu u materiji. Taj poetski letopis o ljudskim sudbinama i nedaćama jednog zaboravom zasutog vremena polazio je od suženog istorijskog koncepta, koji je potisnut duboko u pozadinu samih ljudskih likova, i zaoblazeci mnogo od onoga što bi bilo faktografski podatak ili istorijska činjenica, zaranjao je u unutarnji svet ličnosti, dočaravao njihovu izgubljenost u vremenu i prostoru i njihovu čežnju za nečim višim, zračnijim, svetlijim. Nema tu skoro ničeg od istorijskog romana u pravom smislu ovog pojma, ali ima mnogo od autentične poetske projekcije u istoriju na čijem je fonu pokrenuta kamerna poetska drama dva brata Isakovića i žene jednog od njih, gospođe Dafine, koja ih spaja i osmišljava. Blaga arhaizacija piševogetima samog pesnika no što sluzejzika više ide za poetskim afinitetima evokacij jednog vremena koja je bila po strani osnovnih piševogetih intencija. Upravo u okviru ovih odrednica oseća se piševogeto pomeranje zahteva u drugom delu „Seoba”, u kojem se radije ide za rekreacijom jednog istorijskog trenutka, za evokacijom ukusa vremena.

Prvi deo „Seoba”, građen oko trnju ličnosti i oko njihovih suštinskih unutrašnjih težnji i smatrenja, razvio je materiju takvog lirskog intenziteta, pomalo filmski povezanih, netraženih i baš zato briljantnih rešenja u ključnim zbiranjima dela, da se delo u celini prihvata jer svaka od ličnosti u svojoj egzistencijalnoj odredbi podrazumeva nerazbijeno poetsko jezgro Miloša Crnjanskog. Rudimentarna filozofija „Seoba”, bolje reći osećanje sveta koje sobom nosi, ispriljuje se u izvesnoj melanholiji, u ranjativom štimungu prolaznosti, izgubljenosti, u poznatoj slovenskoj varijanti ovovekog velšmerca. Važno je da se istakne da Crnjanski u ovom delu ne teži za poezijom i bojom vremena, već za poezijom u samim unutrašnjim prostorima ličnosti i u njihovim odnosima pri čemu poetska činjenica i vibrantan psihološki vez potiskuju istorijsku i vremensku oznaku. Da je Crnjanski nesumnjivo sigurniji i zreliji kad se oslanja na lirsku paletu nego kad se maša naracijom i deskripcijom, kojih u „Drugoj knjizi seoba” ima znatno više, pokazuje i poređenje ova dva dela, a iz tog poređenja proističe zaključak da je lirskim sredstvima izraza u prvom delu „Seoba”, Crnjanski ostvario impresivniju romanesku strukturu i čistiji literarni rezultat no u drugom delu „Seoba” u kojem hibridna sredstva uslovljavaju nejednako ostvarenu materiju književnog dela.

„Druga knjiga seoba” postavlja daleko širi i složeniji istorijski koncept, u okviru kojeg se znatno više insistira na duhu, ukusu i poetičnosti vremena, na varli-

voj privlačnosti faktografskog materijala. Pred nama se pruža Evropa kojom se valjaju seobe nesrećnog serbskog naciona, a poetske ambicije pisca ne ostavljaju se više uglavnom u sferi mentaliteta romaneskih junaka, u plodovima njihovih čežnji i nesrećanih priželjkivanja, već se ostvaruju i u realnim, pomalo krvavim seobama koje udaraju u zidine evropskih crstava i imaju istorijsku pozadinu. Tako u ovom romanu sve se naginje isto rijskoj karakterizaciji, uzima prizemljiji i određeni vid, oslanja se na date istorije. Pa i pored svega, ono što drži i povećava razstrzanu fresku tog dalekog osamaestog veka u Crnjanskoj gami, nije ambicija romansijerskog insistiranja na složenosti i razbijenosti fabulativne prede niti piševogeta prećanka lakorecivnosti, sklonost za beskrajnog digresije i anegdote u stilu žanr-slika onog vremena, već preimstvo pesnika koji sve pomena na svoj način i boji svojim osobenim motivima.

Mnogo ličnosti je obuhvaćeno i pometo u ovom romanu a u prvom planu su uvek i s razlogom četiri Isakovića, četiri bratstva, među kojima Pavel Isaković, jedinstveni torzo i ljudska sudbina u našoj literaturi, predstavlja vodu kome u oku grozničavo treperji majka Rosija. Kreću ti Serbijanci u Rosiju a u grudima nose spomen na zavičaj kome u seobama leka nema. Nešto retko viđeno pošlo je za rukom Milošu Crnjanskom: kretno je Isakoviće na seobe, u kojima oni siute neko povoljno ishoditi za svoje ime i rod, prokuvao ih kroz mnogostrukie pripetelje, i opet isključivo pomoću njih ostvario kolektivnu sudbinu čitavog serbskog naciona, koja sažima svu nemoć jednog veka u istoriji naših naroda i osvetljava uslovljenosti koje su u tim vremenima bile tragične.

Stalna vetrometina i istorijski trusovi na ovim našim stranama prouzrokovali su neprestane seobe i lutanja. Na obalama nekadašnjeg panonskog mora jedan narod je tražio životnog prostora a evropski dvorovi su ga svrstavali da uludo ratuje i uludo seje kosti. Evropa kako je doživljava Crnjanski kroz svoje ličnosti kristalno nam je jasna tog trenutka i ono što u celom romanu prevladuje nije pogled Crnjanskog, čoveka dvadesetog veka koji je shvatio smernice i logiku istorijskih zbivanja, već u stvari, pogled njegovih bojovnika i izgnanika koji osećaju da se gube i raspajaju, koji udaraju glavom o zidove i koji se traže. Ali, to je svakako Evropa kakvu dosad nismo doživeli.

Taj opšti plan knjige na kome se odvija i osvedočava zlosrećna sudbina serbskog naciona najznačajnija je dimenzija „Druge knjige seoba”. Osećaju serbski oficiri u austrijskoj čoji da bi

možda negde mogli da žive lepše i punije, da im istorija nemi-lorsrdno deli bubočke i da će ih zamesti kao snežni usev. Zato u Pavelu Isakoviću raste donkihotsko poverenje u majčicu Rosiju gde će moći da ponovo zasnuju svoje ognjište i postojbinu. Pavel je usidno obeležen da bude vođa naciona i dok čini sve na pored da izdejstvuje dozvolu za odlazak u Rosiju, u njegovim snovima sve dramatičnije beznađežnije nastanjuje se lik njegove pokojne žene. Nekakav zavetni glas u sopstvenoj svesti govori mu da mora da prevede bližnje u Rosiju i da lično izloži njihovu odanost carici Katarini. Rosija, međutim, nije ono što je prebivalo u njihovim snovima. Rosijski oficiri na groteskan način izigravaju Pavela i namesto carice predstavljaju mu nekakvu oficirsku devojčuru. Gorka je to poenta „Druge knjige seoba”: u njoj je sažet sav udes jednog naciona koji je menjao uočista i pribežišta, ali koji nije uspeo da svoju stalnoprisutnu nesreću zameni za ostvareni delić onog o čemu čitavog života sanjao i misli. I tako, na kraju, Isakovići i njihovi sunarodnici izgube se u tim mnogostranoj Rosiji i u tim trenucima piševoget izraz diskretno a frenetično preplavi melanholija zrelog poetskog iskustva i inteligencije. Sa prigušenom i istančanom tugom saopštava nam Crnjanski u finalu romana kako se taj srpski živalj gubio i iščezavao čitavih stotinu godina da od njega gotovo ni ime ne ostane.

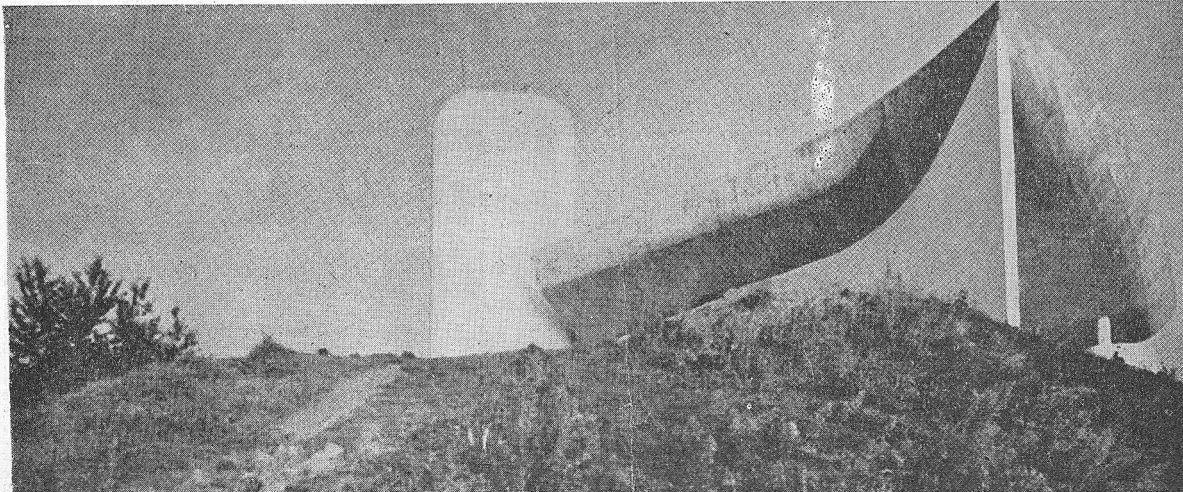
Osnovna poetska i iskustvena vatra kojom se demonski zapliću ljudske sudbine na ovom širokom platnu, govori nam da je Crnjanski ostvario autobiografsku dimenziju svog pisanja na poetski posredan način. Prepoznaje se Crnjanski u svojim junacima, druguju toplo sa njim i svoju sudbinu sa njihovom postovetujuće na besprekorno poštno način: to je jedan od retkih i traženih slučajeva u literaturi kad se promašenost ljudske sudbine verifikuje u nešto što literaturu dovodi do osnovnog vrela života.

No, „Druga knjiga seoba” je pisana po jednoj veoma staromodnoj romanesknoj koncepciji, a način pisanja u ovom delu ponekad potpuno ukida osobeni i svojstveni način osećanja Miloša Crnjanskog. Sve ono što je promišljeno, romansijerski planirano, najčešće osušeno spušta nivo pripovedanja i kreacije. Ako za ovaj drugi deo „Seoba” utvrdimo da ne poseduje određenu i pogodnu unutrašnju strukturu romana, nikako ne znači da time želimo da nametnemo strukturu romana Andrićevog ili bilo kod drugog tipa. Svaki roman je neizvestan poduhvat jer strukturu ne može da baštini nego mora da je izbori. Čitav niz deonice „Druge knjige seoba”, međutim, rađen je u nevesto i naiv-

no razudnim fragmentima koji samo odvlače pažnju od osnovnog toka romana, te ih pri pažljivom čitanju doživljavamo sa izvrsnim podsmehom, a to nije samo distanca od događaja jednog prohujalog doba nego i od samih sporednih afiniteta jednog pisca koji podleže tim događajima i koji se povremeno ne na osobito spretn, literaran način jednostavno izživljava. Povremeno gubljenje materije u piševoget precioznostima govori o već danas oslabljenoj stvaralačkoj disciplini koja je i te kako bila prisutna u vreme pisanja prve knjige „Seoba”. U mnogim od tih slučajeva Miloš Crnjanski pokušava da se izvuce poetizacijom ali mu se primetno dešava da ne uspeva da povrti onu poetsku misiju koja je preovladavala prvim romanom, i zato mu u tim trenucima fraza zazvuči sasvim izveštčenom. Mnogobrojne ljubavne zgodne Pavela Isakovića dobriim delom prednjače u tome. Podsećate nas te dogodovštine na prizore sa porcelanskim vaza i žanr-mazarija, ima u njima podkadšto i šarmantnih podudarnosti sa sintaksom i leksikom epohe, ali ako sve to i doprinosi jednom nizu sugestija druge vrste, te sugestije svakako ne spadaju u red onih što doprinose unapredivanju samog romana i visokim tenzijama njegovog središnjeg značenja. U tom smislu tek danas bi moglo biti govora o bidermajerskoj - uštitljivosti Miloša Crnjanskog.

Ali sve u svemu, i kad se saberu svi trenuci u kojima ovoga pisca izda neprevladana veština i filozofija, i kad se prepušta devilacijama svojih mnogobrojnih afiniteta, i što je relativno najbolnije, kad ne uspeva da povrti stariu lirsku moć nad rečima, odnosno, upušteno i precizno rečeno, kad daje maha svome peru a ne razgoreva vatre ni u materiji ni u čitaocu, sve to ostaje po strani osnovnog tragičnog plana seoba koji je ostvaren potpuno uspešno i nadahnutno potpuno. S druge strane, moralo bi da se spomene da u silnim epizodama koje neposredno ne sudeluju u ključnim traverzama romana ima dopadljivih elemenata za pikarski ili jednostavno avanturistički roman, ali oni nisu mogli uvek da budu u saglasnosti ni sa susednim delovima koji su rađeni u dosluhu sa ambicijom jednog nepovezanog istorijskog romana.

„Druga knjiga seoba” razvila je i proširila osnovnu usmerenost prve knjige i, ako ne poseduje istu uravnoteženost i usredsređenost partiture i lirskih vibracija, svojom povećanom odgovornošću da isleduje sudbinu nacionalnog bića i ljudskih sudbina pometenih u novom vremenu svrstava se u red dela koja su usmerena prema višim vrednostima naše savremene literature.

le corbusier
K A P E L A U
R O N C H A M P U
P O G L E D S J U G A